

ROMÁN CSAPATOK RÉSZVÉTELE MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁÉRT LEFOLYT HARCOKBAN

1944. augusztus 23—1945. április 4.

(ADATOK A MAGYAR—ROMÁN VISZONY TÖRTÉNETÉHEZ)¹

Csatári Dániel

A Román Népköztársaság történészei megkülönböztetett figyelmet fordítanak hazájuk legújabbkori történetének kutatására. Ezen belül is egyre nagyobb helyet foglal el az 1944. évi augusztus 23-i fegyveres felkelés és következményeinek vizsgálata. Ismeretes, hogy a felkelés sikere következtében Románia szakított Németországgal, és a Szövetséges hatalmak oldalán részt vett a második világháború befejező szakaszának harcaiban. Ebben az időszakban Románia hadserege Magyarországon is harcolt. Nem tekinthető tehát célszerűtlennek, ha a magyarországi olvasók és szakemberek előtt összefoglaljuk a vonatkozó romániai irodalmat,² kiegészítve azt a hazai kutatás eredményeivel. Mivel az említett téma nem szigetelhető el a korabeli magyar—román viszony alapkérdéseitől, fontosnak tartottuk, hogy az utóbbiak ismertetésére is kitérjünk. Arra való tekintettel ugyanis, hogy nem ismeretesek még azok a körülmények, amelyek között a román csapatok részvétele a magyarországi harcokban történt, elengedhetetlennek mutatkozott a kérdés általánosabb, a korabeli magyar—román viszony történetébe beágyazott tárgyalása.

¹ Részletek egy nagyobb dolgozathól.

² Ezt a fontos feladatot már megkezdte a folyóirat 1955. évi 1. száma, amely közölte *Gh. Nițu*: A román csapatok részvétele a fasiszmus elleni háborúban c. tanulmányát.

1. Az augusztus 23-i felkelés és magyarországi visszhangja

A Szövetséges Hatalmak, és főként a Szovjet Hadsereg győzelmei 1944 nyarán a hitleri koalíció teljes összeomlását eredményezték. A katonai helyzet erőviszonyaiban végbement eltolódás kedvező feltételeket teremtett a fasiszta Németország elnyomása alatt szenvedő népek felszabadulásához.

A Szovjet Hadsereg augusztus 19-éről 20-ára virradó éjjel bekövetkezett támadása áttörte a Jași—Chișinău-i német, valamint román frontot és lehetővé tette a romániai fordulatot. A Román Kommunista Párt és a körülötte tömörülő demokratikus erők elérkezettnek látták az időt a fegyveres felkelés már korábban kidolgozott tervének végrehajtására.³ A felkelés terve: a katonai, fasiszta diktatúra megdöntését, demokratikus rendszer bevezetését, Románia kilépését a Szovjetunió-ellenes háborúból és a Szövetséges Hatalmakhoz való csatlakozását célozta. E tervvel — ha összes céljaival nem is — a román uralkodó osztály egy része, a Maniu-féle Nemzeti Paraszt Párt és Gh. Brătianu Liberális Pártja is egyetértett, lévén, hogy nem volt más választása.

Mihály román király is — azt gondolva, hogy egy gyors kiugrás esetén át tudja menteni a monarchiát és konzerválni a régi rendszert — hajlandónak mutatkozott a terv rá eső részének a megvalósítására. Ezért augusztus 23-án délután 5 órára magához kérte a németek bizalmát élvező államfőt, Ion Antonescut, valamint helyettesét, Mihail Antonescut, és közölte velük, hogy azonnali fegyverszünet megkötését tartja szükségesnek. Antonescuék tiltakozni próbáltak, de a királyi palotában levő hazafias-harci gárda, amely a RKP egyik vezetője, Emil Bodnăraș vezetése alatt állott, letartóztatta őket. Ugyanez lett a sorsa a többi miniszternek is, akiket minisztertanácsi ülésre a királyi palotába kértek és a megérkezés sorrendjében letartóztattak. A kibontakozó eseményekből valamit megsejtő német csapatok parancsnoka, Gerstenberg tábornok is megjelent a királynál, akitől a német csapatok szabad elvonulását kérte. A király ebbe beleegyezett, azzal a feltétellel, hogy a német csapatok nem támadják meg a fővárost.⁴ Ezzel a király a teljes titokban előkészített és a váratlan fegyveres felkeléstől megijedt német csapatok parancsnokát értékes időnyereséghez juttatta.

Ezalatt a főváros hazafias-fegyveres osztagai és a felkelés tervébe beavatott katonai egységek is akcióba léptek. A rádió 22 órakor közvetítette a király proklamációját. Mihály közölte a lakossággal a háború megszüntetését, és azt, hogy fegyverszünetet kért a Szövetséges Hatal-

³ Az augusztus 23-i fegyveres felkelés előkészítésével foglalkozik Gh. Gheorghiu Dej: Cikkek és beszédek. Bukarest, 1955. 25—28. l. Továbbá: I. Gheorghiu és A. Roman: Din lupta P. C. R. pentru scoaterea României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva hitleriştilor, *Analele*, 1956. 3. sz. 85—86. l.

⁴ Maniu vallomása a háborús bűnösök perében. Országos Levéltár (Továbbiakban O. L.) Békeelőkészítés (1945)/1946 (Továbbiakban: BÉ.)

maiktól, akik hajlandóak a bécsi döntést érvényteleníteni. A főváros lakossága kitörő örömmel fogadta a proklamációt. „Az asztaluknál békésen ülő németek, mikor megértették, miről van szó, fegyverükhöz kaptak (már tudniillik, akinél volt), de a készenlétben álló román katonaság, mely a proklamáció pillanatában megszállt minden olyan nyilvános helyet, ahol német katonák szoktak tartózkodni, pillanatok alatt lefegyverezte őket. Akki ellenkezett, azt nyomban agyonlőtték.”⁵ A munkásokból, értelmiségiekből álló fegyveres-hazafias osztagok pedig 23-án éjszaka elfoglalták a legfontosabb stratégiai pontokat: középületeket, a Miniszterelnökség, Belügyminisztérium, Telefonközpont stb. épületeit. Egyidejűleg a németek is erős objektumokat tartottak megszállva: a hadiskola, Tengerészeti Parancsnokság, a Gestapo stb. épületeit.⁶

A németek — akiket teljesen váratlanul érintett a felkelés — szintén akcióba léptek. Hitler a 23-ról 24-re virradó éjjel egy tábornokokból álló ellenkormány létrehozására adott legelőször is utasítást. Ez a törekvése azonban megbukott a román nép és a hadsereg állásfoglalásán, azon, hogy egyetlen tábornokot sem lehetett a fenti cél megvalósítására megnyerni. A berlini román követ is lemondott, mivel nem akart egy árnyékkormány képviselője lenni. Nem maradt más hátra, mint az utolsó eszközök igénybevétele. A német rádió 24-én 17 órakor bejelentette, hogy a Vasgárda⁷ Romániában halálra ítélt vezetője, Horia Sima átvette a Nemzeti Kormány vezetését.⁸ Egyidejűleg megtörténtek az előkészületek a fegyveres ellentámadásra is. Jodl vezérezredes, Hitler utasítására ugyanis megparancsolta a német csapatoknak, hogy foglalják el Bukarestet, és verjék le a felkelést. Gerstenbergék 24-én hajnalban — megtéve a körülményekhez képest lehetséges előkészületeket — megkezdték a támadást és a főváros bombázását.⁹

A környéken állomásozó német csapatok Băneasa és Rahova felől próbálták betörni Bukarestbe. A hazafias-fegyveres osztagok — amelyeknek sorai egyre több jelentkezővel bővültek — felvették a harcot. A *România Libera* című lap augusztus 24-i különszámában a hazafias-fegyveres osztagok parancsnoksága közölte a főváros lakosságával ezt

⁵ Wesselényi Miklós: A harmadik birodalom bukása. Bp. é. n. 253. l.

⁶ Vö.: *Victoria insurecției populare de la 23. August 1944. organizate și conduă de P. C. R. în condițiile inaintări Armatei-Sovietice eliberatoare pe teritorul României. Lupta maselor populare condusă de P. C. R. petru instaurarea regimului democrat-popular-6 Martie 1945. Analele, 1956. 6. sz. 68—69. l.*

⁷ A magyarországi nyilas-mozgalom megfelelője.

⁸ Horia Sima (a román Szálasi) árnyékkormányja ténylegesen csak 1944. december 10-én alakult meg Bécsben. Gyakorlati tevékenysége pedig mindössze arra szorítkozott, hogy a román hadifoglyokból két zászlóaljzat toborozzon össze.

⁹ Vö.: *Andreas Hillgruber: Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Wiesbaden, 1954. 217., 219., 226—228. l.*

a hírt, és egyúttal kitartásra, a harc folytatására buzdított.¹⁰ Bukarest népe, a kommunisták vezetésével sikerral védte a németek több napig tartó, és a német légerő által támogatott támadásokat. Sőt, fokozatosan felszámolták a városban levő német ellenállási góccokat is. Utoljára a német követség és a Gestapo épületeibe szorult németek lefegyverzésére került a sor, akik Killinger német követ vezetésével körműk szakadtaig védekeztek. Miután meggyőződtek róla, hogy helyzetük reménytelen, letették a fegyvert. Killinger pedig, Hitler életnagyságú képe előtt, dolgozószobájában, föbelötte magát.¹¹ Bukarestben augusztus 28-án már nem ropogtak a fegyverek, a fegyveres harci osztagok és a katonaság, élvezve az ország többi területein harcoló román katonai egységek és harci csapatok egybehangzó támogatását, vereséget mértek a német csapatokra. Augusztus 30-án pedig a Szovjet Hadsereget és a vele érkező Tudor Vladimirescu hadosztályt már a németektől megtisztított Bukarest dolgozói fogadták.¹²

A Bukarestre zúduló német támadások elhárításában fontos szerepet játszottak a 3., 4., 1. Román Hadseregek is. A moldvai arcvonalon felsorakozott 3. és 4. Román Hadseregek azt a feladatot kapták, hogy szakadjanak el a német csapatoktól és kezdjék meg a harcot ellenük. Miután ennek a parancsnak eleget tettek, kivonták őket a harcból, Bukarest és Tîrgoviște körzetében összpontosították, ahol újjászervezésük és az állomány kiegészítése után beolvadtak a 4. Román Hadseregbe. Az új 4. Román Hadsereg szeptember elsejétől Dicsőszentmárton (Tîrnaveni), Torda, Tövis és Medgyes összpontosító körzetekben nyert elhelyezést, szeptember 4-én az Érchegységtől keletre levő egységekkel együtt átvette a frontot.¹³

Az ország belső területein állomásozó 1. Román Hadseregnek pedig a német csapatok leszerelésében való részvétel és a nyugati határvonal biztosítása volt a feladata. Ennek megfelelően egységei megszállták Giurgiu, Zimnicea, Turnu-Măgurele, Corabia, Colofat, Turnu-Severin kikötőket, hogy megakadályozzák a Dunán visszavonuló német csapatok esetleges partraszállását, Ploestiiben, Brassóban, Aradon heves harcokban vettek részt. Aradon már 24-én, a németellenes hangulatú lakosság támogatásával, az ide irányított 5. hadosztály alakulatai megkezdték

¹⁰ 23. *August: 11 ani de la eliberarea patriei noastre. Analele*, 1955. 3. sz. 123—124. l.

¹¹ *Wesselényi M.*: i. m. 255. l.

¹² Az 1821-es felkelés hősről Tudor Vladimirescuról elnevezett román hadosztályt a Szovjetunióban szervezték meg. Az itt levő román hadifoglyok első konferenciája 1942 januárjában — amelyen a magyar hadifoglyok képviselője is felszólalt, kifejezve azt a meggyőződését, hogy „A magyar és a román nép meg fogja találni a közös nyelvet” — kérte a Szovjet főparancsnokságot, hogy engedélyezze részvételüket a német fasizmus elleni harcban. A kérést 1943-ban teljesítették, amikor is megalakult a Tudor Vladimirescu hadosztály. (*Scinteia*, 1944. október 8.)

¹³ *Gh. Nițu*: i. m. 50. l.

a németek leszerelését, és kitűzték a városban a román és a szovjet zászlót.¹⁴ Ugyanakkor az 1. Román Hadsereg, erőinek zömével, amely kiképzés alatt álló újonc egységekből, számos belső alakulatból, a katonai iskolák növendékeiből állott, felvonult az északi és nyugati határ vonalára, elzárta a Déli Kárpátok hágóit, a Bánság ipari vidékeire és a Gyulafehérvárra vezető útvonalakat. Augusztus 24—26-án berendezkedett és megszervezte a Brassótól Bánáig terjedő erdélyi határ védelmét, de a szeptember 5-ig terjedő napok jelentékenyebb események nélkül teltek el.

Az 1. Román Hadsereg, miután a 4. Román Hadsereg is felvonult a határra, megtartotta az érchegyeségi front és a tőle nyugatra eső front déli részét. Szeptember 5-ig tehát Románia az augusztus 23-i fegyveres felkelés sikerei következtében felszabadult.

Milyen politikai helyzet alakult ki Romániában a fegyveres felkelés győzelme következtében? Antonescuék letartóztatása után Sănătescu vezetésével egy, többnyire reakciós tábornokokból álló kormány alakult annak eredményeképpen, hogy Maniu és Brătianu megtagadták részvételüket egy politikai kormányban. Ők, előzetes ígéreteikkel szemben, szembeszálltak a RKP-nak azzal a tervével, hogy egy politikusokból álló kormányt hozzanak létre, amely mozgósítani tudja az országot a Németország elleni harcra. Az RKP megkerülésével ezek Sănătescu kormányát segítették hatalomra. Ez, az úgynevezett történelmi pártok említett befolyása alatt állott, és céljának a régi rendszer megőrzését tekintette. A kommunista és szociáldemokrata pártokat egy-egy tárca nélküli miniszter, míg a többi demokratikus pártot és mozgalmat senki sem képviselte az új kormányban.

Érthető, hogy a fegyveres felkelést vezető RKP nem nyugodott bele ebbe a helyzetbe, és az összes demokratikus erők összefogását kifejező politikai kormány hatalomra juttatását akarta. Elutasítva a történelmi pártoknak az önkényuralom visszaállítására irányuló törekvéseit, az ország demokratikus átalakításáért, a földreformért, a széleskörű honpolgári szabadságjogok bevezetéséért, a nemzetiségek jogegyenlőségéért, az antifasiszta háborúban való tényleges részvételért harcolt. És mivel az illegalitásból kilépő párt tömegekre gyakorolt befolyása növekedőben volt, ennek a küzdelemnek — amint a későbbiek során látni fogjuk — megérték a gyümölcseit.¹⁵

Látható tehát, hogy az augusztus 23-i fegyveres felkelés nemcsak Románia átállását eredményezte, hanem politikai életében és társadalmi szerkezetében végbemenő mélyreható változások kiindulópontját is jelentette. Ezért jelentősége az ország határain kívül is túlmutat. Az

¹⁴ Miniszterelnökség O tétel: 26177/1944. Párttörténeti Intézet Irattára. (Továbbiakban: P. I. I.) További részletek, főleg a Turnu-Severin-i harcokra vonatkozóan: T. Udrea: *Despre activitatea și rolul comitetelor țărănești în 1944 și în prima jumătate a anului 1945. Studii și materiale de istorie contemporană*. I. k. Bukarest, 284. 1.

¹⁵ Gh. Gheorghiu-Dej: i. m. 28—31. 1.

augusztus 23-i felkelés és az utána következő események — túlzás nélkül mondhatjuk — nagy hatást gyakoroltak Magyarország politikai életére is. A Rendőrség Budapesti Főkapitánysága augusztus 31-i jelentése szertint a hír megrázta az országot. „Hatása meglehetősen rombolást idézett elő a lelkekben... mert kérelhetetlenül a magyarság elé vetítette... a román példa esetleges követésének kísérletét.”¹⁶ Volt-e a romániai fordulat követéséhez alkalmas talaj és igény ekkor Magyarországon? Kétségkívül igen. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az alábbi két körülmény. Már augusztus 24-én a vezérkar csapatösszevonásokat eszközölt Budapest környékén, főnökének, Vörös Jánosnak az indoklásával: „... az oroszok előrenyomulása folytán a bolsevizmus veszélye is közeledik felénk, és miután Budapest nagy ipari város, a rendkívüli helyzet követelte meg emez intézkedést.” A falvak hangulatára pedig Jurcsek Béla földművelésügyi miniszter mutatott rá a Minisztertanács szeptember 8-i ülésén, kijelentve, hogy ma már majdnem minden falu meg van szervezve a kommunista rendszerre való átmenetre.¹⁷ Az erdélyi magyarok és románok hangulatát pedig eléggé félreérthetetlenül tükrözte az, hogy a Külügyminisztérium, a további fejlemények megakadályozása végett augusztus 31-én javasolta, hogy Észak-Erdélybe nagyobb katonai és karhatalmi erőt küldjenek.¹⁸

Hogyan próbálta meg Sztójay kormánya a román példa követésére irányuló kísérleteknek útját állni?

Feloszlatta a politikai pártokat, megtiltotta a gyűléseket és összejöveteleket a kelet-magyarországi hadművelési területeken, kiadta a rémhírterjesztők ellen szóló, valamint a röplapok terjesztésének megakadályozását célzó rendeleteit,¹⁹ továbbá úgynevezett retorziós eljárásokat léptetett életbe az észak-erdélyi románok ellen. A Gestapo közvetlen beavatkozásával letartóztatásokat foganasított és túszoikat szedett. Az utóbbi sors érte E. Hațieganu és A. Socolt, az észak-erdélyi románok polgári vezetőit. A kelet-magyarországi hadművelési területen kormánybiztosának egy külön rendelete alapján pedig tömegesen internálták a románokat. Nagybányán például a román püspököt és 80 lakost.²⁰

Ezekkel az intézkedésekkel egyidejűleg a jobboldali sajtó fergeteses támadást indított az „áruló”-nak minősített Románia ellen. E támadások mögött a Minisztertanács komoly és végzetes döntései érlelődtek. Az augusztus 23-i fegyveres felkelést követő napokon ugyanis kiderült, hogy a romániai német ellentámadás sikerében nem lehet tovább re-

¹⁶ P. I. I. A XIII. 1/1944/1.

¹⁷ O. L. A Minisztertanács 1944. augusztus 25-i és szeptember 8-i ülésének jegyzőkönyvei.

¹⁸ O. L. Miniszterelnökség (továbbiakban M. E.) O—26218/1944.

¹⁹ A vonatkozó rendeletek szövegét ld.: a kolozsvári *Ellenzék* 1944. augusztus 25-i számában.

²⁰ A retorziós eljárásokra vonatkozólag ld. P. I. I. A XXII. 5/13/1944/2, és A XIII. 1/1944/1, továbbá a nagyváradi *Új Élet* 1946. április 25-i számát.

ménykedni. A magyar vezető körök tehát válaszüöt elé kerültek: kövessék-e Románia példáját, vagy tartsanak ki Németország mellett. A Minisztertanács augusztus 25-i ülésén mégis az utóbbi megoldás két lehetőségén vitatkoztak. Nevezetesen arról volt szó, elfogadják-e Guderiannek, a német vezérkar főnökének azt a javaslatát, hogy vegyenek részt egy Dél-Erdély ellen irányuló támadásban, vagy sem. A katonai erőviszonyokat mérlegelve, Vörös, a magyar vezérkar főnöke, és Csatay honvédelmi miniszter elleneztek a támadásban való részvételt, s Észak-Erdély német segítséggel történő megvédése mellett foglaltak állást. A külügyminiszter helyettese, Jungertth-Arnóthy ugyanezt a felfogást osztotta. Közölte, hogy az ankarai angol nagykövet nyilatkozata szerint Magyarország számára most következik el az a pillanat, amikor a Szövetségesekhez csatlakozhat. A stockholmi amerikai követ még azt is közölte — mondta Jungertth-Arnóthy —, hogy Magyarország számára végzetes volna, ha Románia átállása után Dél-Erdély megszerzése céljából megtámadná Romániát és bevonulna Dél-Erdélybe. A többi miniszter Dél-Erdély elfoglalása mellett tört lándzsát. Végül is augusztus 25-én kompromisszumos megoldás született, amely szerint: „... az egész minisztertanácsnak az a nézete, hogy ha van mégis lehetőség arra nézve, hogy megfelelő katonai erővel rendelkezünk, akkor a németek vonuljanak le Dél-Erdély határainak védelmére, mi pedig védjük meg a rendelkezésünkre álló erőkkel keleti határainkat, le egészen a székely vármegyék legdélibb részéig.” Ugyanakkor elhatározták, hogy informálni fogják a németeket — és az új helyzet ismerete alapján másnap döntenek. Nem tudjuk pontosan, hogy a németek mit válaszoltak a minisztertanács döntésére, de el lehet képzelni ezt a másnapi határozatból: „... A minisztertanács azt az álláspontot foglalta el, hogy hajlandók vagyunk Dél-Erdély megtisztításában részt venni, de csak csapataink felvonulása és felfegyverzése után, és csak akkor, ha ez nem jelentené az erők szétforgácsolását a Kárpát vonalán.”²¹

Miközben a német nyomásnak engedve, és a belpolitikai helyzet feszültségét levelezendő, a magyar vezető körök előkészítették Románia ellen a Dél-Erdély visszaszerzésére irányuló háborút, mégis igyekeztek a maguk módján valamit tanulni a romániai fordulatból. Augusztus 29-én Horthy, a németbarát Sztójay lemondatása után Lakatos Gézát bízta meg kormányalakítással, eléje állítva a németektől való függés lazításának és a háborúból való kilépés előkészítésének feladatait.²² Lakatos azonban a kiugrást a magyar vezető körök pozíciójának a megerősítésével, a népi tömegek és demokratikus politikai mozgalmak kirekesztésével akarta végrehajtani, és ezért a dél-erdélyi támadás előkészületeit nem állította le, bár a helyzetet ő is kilátástalannak ítélte.²³

²¹ O. L. A Minisztertanács jegyzőkönyvei.

²² Lakatos Géza tanúvallomása. A Szálasi-per. Bp. 1946. 127—128. l.

²³ Vö.: Lakatos Géza parlamenti bemutatkozó beszéde. Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló XIX. k. 259. l.

Ő maga úgy gondolkozhatott, hogy a német tervekben való részvétel elaltatja azok éberségét és így ők egyúttal időt nyernek a kilépés előkészítésére.

Közben a katonai apparátus mind politikailag, mind katonailag előkészítette a dél-erdélyi akciót. Napvilágot láttak a Vezérkar közleményei, amelyek a támadás szükségességét magyarázták, szeptember 4-ére elkészült a Vezérkar főnökének külön jelentése, amely tükrözte a küszöbönálló akció politikai és hadászati céljait.²⁴

Mit csinált ez idő alatt a másik, a nem hivatalos Magyarország? A magyar kormány intézkedéseivel, avagy a romániai fordulattal értett-e egyet?

A rendelkezésre álló eszközökkel ismertette a romániai eseményeket, tárgyilagosan kezelve azokat, elítélte a magyar kormány életbeléptetett intézkedéseit. A kiszivárgó hírek alapján igyekezett úttját állni a Románia megtámadására irányuló előkészületeknek is. A küszöbön álló háborúval kapcsolatban az Igaz Szó így írt: „A valóságban a háború az erdélyi havasokban a német háború folytatása lesz a szövetségesek ellen, és a magyar honvéd ugyanolyan zsoldosa lesz a németeknek, mint az volt a Donnál, és az ma is Galíciában.”²⁵ Egyúttal Erdély védelmének egyetlen útjára is rámutatott. A kommunisták Budapesten terjesztett röpirata kimutatta: „Erdélyt nem Hitlerrel, hanem csak Hitler ellen, s fegyveres harccal” lehet megmenteni.²⁶

A Kossuth Rádió Erdély védelmével kapcsolatban rámutatott arra, hogy nem Hitler segít Magyarországnak Erdélyt megvédeni, hanem ellenkezőleg, Horthy segít neki Romániát megtartani, és sikeres német ellentámadás esetén Horia Simát, a román Szélsőjobbra hatalomra juttatni. Egyben változatlanul kiszolgáltatja az ország emberanyagát, gazdasági kincseit a német háborús gépezetnek.²⁷

A magyar hadifoglyok is elutasították a kormány politikáját, a németek elleni harcot követelték, mivel a példa előttünk áll: „A román nép kezébe vette sorsának intézését. Megdöntötte Antonescu fasiszta diktatúráját, és Románia összes németellenes, demokratikus pártjaiból nemzeti kormányt alakított.”²⁸

Észak-Erdélyben is jelentős erőfeszítések történtek a kormány szándékainak megakadályozása érdekében. Az ellenállási mozgalom befolyásolni igyekezett az Észak-Erdélyben állomásozó IX. honvéd hadtest pa-

²⁴ Vörös János vezérezredes jelentését közli: *Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendőök 1938—1945.* Kispest, é. n. 207—210. l.

²⁵ *Igaz Szó*, 1944. augusztus 29.

²⁶ Idézi: *A népi demokrácia útja.* (A MKP. III. kongresszusának jegyzőkönyve.) Bp. 1946. 65—66. l.

²⁷ Romlásba viszik Erdélyt és az országot. *A Kossuth Rádió* 1944. augusztus 28-i adása. P. I. I.

²⁸ „Vessetek véget az elveszett háborúnak: megmentitek Magyarországot!” A hazafias hadifoglyok felhívása. P. I. I. A XXII. 5/6/31.

rancsnokságát a németektől való elszakadásra.²⁹ A kommunistákkal együttműködő Erdélyi Párt balszárnyának (Mikó Imre és mások) kérésére ugyanis a párt elnöke, Teleki Béla tárgyalat Lakatos miniszterelnökkel Budapesten és ígéretet is kapott arra vonatkozóan, hogy a dél-erdélyi támadás elmarad, és az észak-erdélyi románok ellen hozott retorziós eljárásokat felfüggesztik.³⁰ Lakatos valóban feloszlatta a kistarcsai internálótáborát, a sárvári táborból elbocsátotta a bentlevőket. Szabadlára helyezte azokat a románokat (például a nagybányai püspököt is), akiket a Sztójay-kormány letartóztatott.³¹ A túszként kezelt román polgári vezetőket kivette a Gestapo kezéből (E. Hațieganu és A. Socol) és a győri püspöknél jelölték ki kényszerlakást számukra.

Az ellenállási mozgalom ugyanígy közelépett az észak-erdélyi magyar hadműveleti biztoshoz, s sikerült elérnie azt, hogy a német követelések ellenére a románokkal szemben nem alkalmaztak újabb kényszerintézkedéseket.³²

A demokratikus körök és mozgalmak említett sikerei sem tudták azonban megakadályozni a Magyarország és Románia közötti háború kitörését. A magyar vezetőkörök vaktsága erősebbnek bizonyult, és végül is a Vezérkar álláspontja kerekedett felül.

2. Az erdélyi és tiszántúli hadműveletek

Az első sorokban leírtuk azokat a politikai eseményeket, amelyek következményeképp szeptember 3-ára a bécsi döntés által megvont, Erdélyt kettéosztó határvonalak déli részén felsorakozott a Szovjet Hadsereg oldalán harcoló Román Hadsereg, északi oldalán pedig a német és magyar csapatok.

Szeptember 5-én a gyengén felszerelt 2. magyar hadsereg Kolozsvár és Marosvásárhely irányától megkezdte támadását Erdélyben.³³ A magyar kormány szeptember 5-i nyilatkozata a támadást azzal indokolta, hogy a román kormány semmisnek tekinti a bécsi döntést, és a király parancsot adott csapatainak Észak-Erdély visszafoglalására.³⁴ Az erdélyi támadás tulajdonképpeni célja az volt, hogy lehetővé tegye a Déli Kárpátokig, birtokba lehessen venni az Erdélybe és a Bánátba vezető utakat, meg-

²⁹ Vö.: *Dezsényi Miklós*: Hősök és árulók. Bp. é. n. 163—164. l.

³⁰ Vö.: *Szenczei László*: Az erdélyi magyarság harca. Bp. 1946. 35—36. l.

³¹ Vö.: *Geleji Dezső*: Magyarország 1944-ben. Bp. 1945. 55. l. és P. I. I. A XXII. 5/13/1944/2.

³² O. L. Bé. 89/pol/1946. Meg kívánjuk jegyezni, hogy az internált román papok és püspök érdekében Vásárhelyi János református püspök, Sándor Imre a római katolikus püspöki helytartóval együtt a főispánnal és a katonai parancsnokságnál interвениált. (Szenczei L. i. m. 27. l.)

³³ *Czebe J.—Pethő T.*: Magyarország a második világháborúban. Bp. 1946. 53—54. l.

³⁴ *Ellenzék*, 1944. szeptember 5.

szilárdítva a német—magyar arcvonal védelmét, mielőtt még a szovjet csapatok megérkeznek. Szeptember 5—15-e között a támadás ért el helyi sikereket. A 4. román hadsereg irányába támadó csapatok délre hatolva, Tordán túlra vetették vissza a román csapatokat, és Székelykocsárdnál elérték a Marost. Nagyenyed és Nyárádfő között, áttörve a Maros vonalát, kelet irányába csaknem a Kisküküllőig hatoltak. Az 1. román hadsereg szakaszán pedig — a Bihari hegységtől a Dunáig — meginduló hadműveletek eredményeképp a magyar csapatok Arad és Belényes irányában törtek előre. Szeptember 13-án a Tenke határhozvezetében indított támadással egyidejűleg elfoglalták Aradot. A román egységek az egész vonalon védelmi harcokat vívtak. Különösen Aradnál, a Maros-völgy bejáratánál, a Fekete—Fehér Körös völgyében, Temesvár körzetében és Dél-Bánátsban bontakoztak ki erős védelmi harcok.

A támadás sikerei láttán a „csodálatos vakság, a lehetetlenben való bizalom és reménység”³⁵ légkörében élő, a németek mellett való kitarítás álláspontján levő magyar politikusok Dél-Erdély visszavételét ünnepték.³⁶ A dél-erdélyi honfoglalás illúzióit a magyar Belügyminisztérium egy beosztottjának a jelentése is cáfolja. Eszerint azok az egyszerű emberek, akik úgy gondolták, hogy augusztus 23-a után Dél-Erdélyben új honfoglalás lesz, hamar csalódtak, látva egyrészt az anyaországi vezetők menekülését Észak-Erdélyből, másrészt azt a spekulációt, amit a Tordára bevonuló tisztek a kerestetebb árucikkkel (cipő, kávé, talp, len stb...) üztek.^{36/a}

A magyar vezetőkörök egy másik része — ezek közé tartozott Lakatos miniszterelnök is — azonban korántsem látta olyan biztatónak az erdélyi támadást. A Minisztertanács szeptember 8-i ülésén a miniszterelnök közölte, hogy az előző napon Horthyval folytatott tanácskozás után őszintén megmondta véleményét Veesenmayer-nek a katonai helyzetről és sürgős német segítséget kért. Lakatos eljárását Vörös vezérkari főnök is helyeselte. Ugyanitt, az Erdélyi Párt meghívott elnöke, Teleki Béla józanul ismertette az erdélyi hangulatot. Mindenki meg van győződve arról — mondotta —, hogy a játszma elveszett. Jasi elestekor kellett volna kiugrani a háborúból, de a kormány késlekedett. Teleki megjegyezte: „Az erdélyi magyarságnak egy lehetősége van, hogy sorsát megmentsse, és pedig, ha baloldali orientációt vesz fel a román kommunistákkal való egyetértésben. Ez az egyetlen lehetősége. Az országra nézve nem cél az, hogy megmentsük a Dunántúlt, és hagyjuk lemészárolni a Székelyföld magyar lakosságát.”

³⁵ Nagybacsoni Nagy Vilmos: im. 220. l.

³⁶ A dél-erdélyi pacifikáció általuk alkalmazott módszereire a korabeli romániai demokratikus sajtó világitott rá. Aradon például kifosztották a Nemzeti Bankot, hajtóvadászatot rendeztek a demokratákra. (*Scinteia*, 1944. október 7., *Népi Egység*, 1944. október 22.) Nagysármáson pedig a polgári lakossággal szemben kezdeményeztek atrocitást. (*Világosság*, 1944. november 9.)

^{36/a} P. I. I. A XXII, 5/52/2.

A minisztertanács döntött, és úgy határozott, hogy ha huszonnégy órán belül nem kapják meg a német segítséget, megkezdik a fegyverszünetre vonatkozó tárgyalásokat.³⁷

A döntést előkészítendő, két nap múlva, szeptember 10-én Horthynál titkos tanácskozára került sor. Ennek részvevői³⁸ Bethlen István javaslatára egyhangúan kimondták, hogy azonnal meg kell indítani a fegyverszüneti tárgyalásokat. De a másnapi minisztertanács többsége mégis úgy döntött, hogy addig folytatják a háborút, amíg a fegyverszünet nincs jobban előkészítve és a német csapatok keresztül nem haladnak rajtunk. Lényegében tehát elutasították a javaslatot. Lakatos erre benyújtotta lemondását Horthynál, de ő ezt nem fogadta el. Ismét Lakatosot bízta meg új kormány alakításával.³⁹ A háborút tehát tovább folytatták, annak ellenére, hogy még a vezető rétegek egy részében is egyre világosabb lett annak kilátástalansága. A népi tömegek véleményével pedig, amelyet a kommunisták, demokraták fejeztek ki, még kevésbé törődtek. Hiába mutatták rá szeptember 5-e után a Kossuth Rádió, hogy a kormány által hirdetett határvédelem nemzeti öngyilkosság, és nyerni csak a békével, nem pedig a háború folytatásával lehet. „Lakatosék el akarják hitetni — mondotta a Kossuth Rádió —, hogy itt egy elszigetelt román—magyar ügyről van szó, hogy Erdélyben a honvédség védelmi háborút folytat a „nem provokált” román támadással szemben... Nem elszigetelt magyar—román viszályról van szó, hanem arról, hogy Magyarország Erdélyben folytatja Hitler háborúját a szövetségesek ellen.”⁴⁰

A magyar ellenállási mozgalom gyengeségét látva, amely nem volt képes Horthyékát a határozott fordulatra kényszeríteni, a magyar kommunisták elhatározták, hogy újjászervezik a pártot, Szeptember 12-én kiadtak két röpcédulát. Az egyik a Békepárt feloszlását, a másik az MKP megalakulását adta tudtul, s a román nép példájára hivatkozva egyúttal körvonalazta a munkásosztály feladatait. „Csak a munkásság harca alakíthatja testvérivé viszonyunkat a Szovjetunióval és a környező népekkel, amelyek ma még bizalmatlanul tekintenek a magyarságra a sok száz éves nemzetiségi elnyomás, uralkodó osztályunk züllöttsége és népünk tétlensége miatt.”⁴¹

Ez alatt a vezérkar főnöke szeptember 11-én Hitler főhadiszállásra repült, hogy segítséget kérjen. Hitler 5 hadosztályt ígért és közölte, hogy rövid időn belül Romániába is betörnek.⁴² A Franciaországból, Németországból, Görögországból, Jugoszláviából kivont német (köztük 4 pán-

³⁷ O. L. Minisztertanács Jegyzőkönyvei.

³⁸ *Kánya Kálmán, Eszterházy Móric, Károlyi Gyula, Perényi Zsigmond, Hennyei Gusztáv, Roeder Vilmos, Lányi Hugó, Náday István, Vörös János, Csatai Lajos és Lakatos Géza.*

³⁹ A Szálasi-per 130—131. l.

⁴⁰ Kossuth Rádió 1944. szeptember 6-i, 7-i és 10-i adásai. P. I. I.

⁴¹ P. I. I. Röpiratgyűjtemény III. 16/1944/IX./2362 és III. 1/1944/IX/1755/—1.

⁴² *Nagybacsoni Nagy Vilmos*: i. m. 220—221. l.

célos és gépkocsizó) hadosztályok hamarosan meg is érkeztek Magyarország keleti határához⁴³ — de a romániai betörésből már nem lett semmi. Időközben ugyanis a 2. Ukrán Front erői, miután felszabadították Románia déli területeit — megérkeztek Erdélybe és felzárkóztak a frontvonalon. Az itt harcoló 1. és 2. román hadsereg és a 4-én Erdélybe induló Tudor Vladimirescu hadosztály szeptember 8-án hadművelati vezetés szempontjából a 2. Ukrán Front parancsnoksága alá kerültek. A védelmi harcok után tehát megindult a szovjet és a román csapatok ellentámadása, megkezdődött a Magyarország felszabadítására irányuló hadművelet.

A magyarországi felszabadító hadművelet két szakaszban bonyolódott le. Az első szakaszban a szovjet hadvezetőséget az a cél vezette, hogy a hadsereg kijusson az Alföldre. Az erdélyi és tiszántúli hadműveletekhez ennek a szakasznak a vizsgálata tartozik. Mellőzzük ezúttal a belgrádi csatát, amely szintén az első szakasz jelentős eseménye.⁴⁴ A magyarországi felszabadító hadműveletet a 2., 3. és 4. Ukrán Front erői hajtották végre. A 4. Ukrán Front feladata Kárpát-Ukrajna felszabadítása volt, a 3. Ukrán Fronté a 2. Ukrán Front balszárnyának biztosítása, Jugoszlávia felszabadítása. A 2. Ukrán Front feladata pedig az volt, hogy balszárnyával és középpontjával Debrecen irányában fejtsse ki tevékenységét, zúzza szét a német haderő állásait, válassza szét és vágja el az erdélyi és a Tiszától nyugatra levő német erőket.

A 2. Ukrán Front parancsnokság jobbszárnyán, az Erdélyi Érchegységtől keletre elhelyezkedő 4. román hadsereg egységei és a Tudor Vladimirescu hadosztály szeptemberben főként helyi jellegű akciókat folytattak. A Tudor Vladimirescu hadosztály már szeptember 8-án harcban állt, elfoglalva Sepsiszentgyörgyöt. Más román egységekkel együtt, a szovjet csapatok oldalán részt vett a Székelyföld egész bejáratának (Kézdivásárhely, Székelyudvarhely) elfoglalásában. Szerepéről a 27. szovjet hadsereg parancsnokának napiparancsa is megemlékezett: „Sepsiszentgyörgy város és erősség felszabadítása alkalmából teljes szívemből üdvözlöm a Tudor Vladimirescu hadosztály tisztjeit, tiszthelyetteseit, katonáit. Sikereket kívánok a további harcokhoz. Az egész hadosztálynak köszönetemet fejezem ki.”⁴⁵ A hadosztály szeptember 16-án már a Maros mentén harcol.⁴⁶ Ugyanitt, a Maros vonalán szeptember 4-től a 4. román hadsereg egységei is elkezdett harcot vívni,

⁴³ A. Amitrov: A német fasiszta hadsereg déli szárnyának szétzúzása 1944 őszén és 1944/45 telén. *Hadtörténeti Közlemények*, 1955. 1. sz. 17. l.

⁴⁴ A második szakasszal — amely október végén kezdődött és Budapest felszabadítását célozta — a későbbiek során foglalkozunk.

⁴⁵ A napiparancsot idézi: *A román hadsereg részvétele a szovjet hadsereg mellett a hitlerista betolakodók elleni harcban* című kiadvány. Bukarest, 1954.

⁴⁶ *Scinteia*, 1945. augusztus 23.

és szeptember 10-én gépesített szovjet egységek támogatásával a Maroson túlra vetették vissza ellenfeleiket. A 2. Ukrán Front jobbszárnyán elhelyezkedő 4. román hadsereg egységei szeptember 19-én a szovjet csapatokkal karöltve megtörték az ellenállást, és szeptember 23-án a Maros középső szakaszán hídfőállásuk kiszélesítéséért küzdöttek. Ezalatt Torda körzetében szovjet erők román tüzérségi csapatokkal Kolozsvár felé törtek előre, és Marosvásárhelytől északra, Szászrégenhez közeledtek.⁴⁷

A 4. román hadsereg egységei szeptember utolsó és október első napjaiban helyi jelentőségű harcokat vívtak, október 9-ig a román vezérkar két jelentősebb eseménnyel kapcsolatban említi meg őket. Nevezetesen: Október 3-án, a Középhegységtől északra, néhány fontos magaslat került a birtokukba, és 4-én, egy ellentámadást visszanyomva, Marosvásárhely észak-nyugati térségében értek el előrehaladást.⁴⁸ Amíg a 4. román hadsereg a 2. Ukrán Front jobbszárnyán, addig az 1. román hadsereg a balszárnyon helyezkedett el. Kezdetben az Erdélyi Érchegységtől nyugatra eső területen és a Bánátban Arad, Temesvár körzetében tevékenykedtek. Az 1. román hadseregnek a Fekete-Körös völgyében előretörő egységei szeptember 19-én Belényes körzetében harcoltak, és más egységek, a Szovjet Tájékoztató Iroda közleménye szerint még aznap, együttműködve a szovjet csapatokkal, elfoglalták Temesvárt.⁴⁹

A román csapatok három nap múlva, szeptember 22-én, Aradtól délre és északra sok falut foglaltak el, 23-án a Fekete-Körös völgyében román hegyivadászok Belényest, a Maros alsó völgyében pedig, a szovjet csapatokkal együttműködve, Aradot.⁵⁰

A román csapatoknak Arad elfoglalásában tanúsított szerepéről a 2. Ukrán Front parancsnokának napiparancsa is megemlékezett.⁵¹ Még aznap, tehát szeptember 23-án az Aradtól előrenyomuló szovjet és román csapatok átlépték a magyar határt és Makó, Szeged irányában törtek előre. Ugyancsak elérték az 1938-as magyar—román határt a Fehér-Körös körzetében előrenyomuló román egységek is, és míg egyesek Békéscsaba, mások még Erdély területén Nagyszalonta felé folytatták harcukat.⁵² Aznap érkeztek Nagyvárad közelébe az időközben a Tudor Vladimirescu hadosztállyal megerősített román egységek is.⁵³ Nagyváradtól délre (Félixfürdő, Váradles) heves harcok fejlődtek ki, mivel a németek vissza akarták szorítani az előretörő szovjet és román csapatokat, a Kolozsvárról visszavonuló német egységek útvonalának biztosítása

⁴⁷ *Scinteia*, 1944. szeptember 21, 25, 26, 27.

⁴⁸ *Scinteia*, 1944. október 3, 4, 5, 6.

⁴⁹ *Scinteia*, 1944. szeptember 21.

⁵⁰ *Scinteia*, 1944. szeptember 24 és 25.

⁵¹ *Grăul Nou* (a Szovjet Hadsereg román nyelvű lapja), 1944. szeptember 30.

⁵² *Scinteia*, 1944. szeptember 26 és 27.

⁵³ *Scinteia*, 1945. október 26.

céljából. Ezekben a harcokban sebesült meg a Tudor Vladimirescu hadsztály parancsnoka, Cambrea, és egyik őrnagya.⁵⁴

A németek, kiterjesztve támadásukat, Gyula, Kétegyháza körzetében is megállították az előrenyomuló szovjet és román erőket.⁵⁵ De október 6-án a 2. Ukrán Front megkezdte ellentámadását. A főerőket Gyula és Makó között vetette be. Az ellentámadás eredményeképpen áttörték a velük szemben húzódnó védelmi vonalat, és október 8-án átlépték a Tiszát. A Tiszán való átkelésben, a mindszei hídfoállítás kiszélesítésében, a Szolnok körzetében vívott harcokban nagy szerepet játszott az 1. román hadsereg több egysége is.⁵⁶ Az ellentámadás lendületéből adódóan sikerült leküzdeniük a Nagyvárad körzetében csoportosult német erők ellenállását is. Az előretörő szovjet és román egységek ugyanis ezt a várost bekerítették. A Nagyvárad bekerítésére irányuló hadműveletük során október első hetében a román csapatok a várostól nyugatra több magyar helységet szabadítottak fel. Október 13-án sor került Nagyvárad elfoglalására.⁵⁷

1944. október 9-én reggel a szovjet és román haderők a jobbszárnyon is megindították a támadást az erdélyi fennsík egész vonalán. A front ekkor a Torda—Aranyosgyéres—Marosvásárhely vonalon húzódott. A 4. hadsereg nagy egységei támadó hadrendben Marosvásárhely és Aranyosgyéres között helyezkedtek el. A támadás eredményes volt. Már az első napon áttörték a 9. német és a 2. magyar hadsereg védelmét, a 4. román hadsereg egységei október 9—10-e éjjelén megkezdtek üldözésüket nyugat felé, a Szamos kapuján keresztül Dés—Nagykároly és Dés—Szatmár irányában.⁵⁸ A szovjet csapatok pedig egyidejűleg október 11-én elfoglalták Kolozsvárt, és uralták a Kolozsvártól északra és északkeletre fekvő magasságot.⁵⁹ Abban, hogy Kolozsvár felszabadulása gyorsan és viszonylag kevés véráldozattal ment végbe, szerepe volt a kolozsvári ellenállási mozgalomnak is. Szeptember végén az illegálisban működő ellenállási mozgalom vezetői közül Balogh Edgár és Jordáky Lajos, Tamási Áron társaságában felkeresték Bánffy Miklós felsőházi tagot — aki már szeptember 16-án Horthynál az erdélyi egyházak memorandumja alapján követelte a fegyverszünetet és Kolozsvár megkímélését —, és megkérték a fegyverszünet megsürgetését. Bánffy szeptember 29-én felutazott Pestre, de Horthyval nem tudott beszélni, ezért másnap visszatért Kolozsvárra. Utközben Borsajúfaluban tárgyalt Veres Lajossal, a 2. magyar hadsereg parancsnokával. Utóbbi „érdeklődésekre, hogy mi történt a fegyverszünet kérdésében, elhárítólag felelt — mondotta Bánffy egyik nyilatkozatában —, Kolozsvár sorsára vonatkozólag azonban ismételten kijelentette, hogy megkapta a kormányzó

⁵⁴ *Scinteia*, 1945. augusztus 23.

⁵⁵ *Scinteia*, 1944. október 4.

⁵⁶ *Scinteia*, 1944. október 10, 11, 12 és 13.

⁵⁷ *Scinteia*, 1944. október 15.

⁵⁸ *Gh. Nițu*: i. m. 54—56. l.

⁵⁹ *Scinteia*, 1944. október 13.

parancsát: a várost megkímélik, és a magyar katonai alakulat hagyja el utoljára a várost.⁶⁰ Ugyanígy Teleki Béla szeptember 18-án követelte az erdélyi ellenállási mozgalom nevében Horthytól a fegyverszüneti tárgyalások azonnali megkezdését és Dálnoktól Kolozsvár harc nélküli feladását. A kolozsvári ellenállási mozgalom elérte azt is, hogy Dálnoki kieszközölje a politikai foglyok szabadlábba való helyezését. Az ő hozzájárulása után Kolozsvár jeles értelmiségi beadványban kérték az ügyészség elnökét, hogy rendelje el a politikai foglyok szabadonbocsátását. Szeptember utolsó és október első napjaiban Kolozsvárt valóban 60 politikai fogoly került szabadlábba.⁶¹ „Kolozsvárott szabadon bocsátották a politikai foglyokat — írta a Szabad Nép 1944 októberi száma. — Már nemcsak Bukarest, Szófia, Helsinki példáját kell követnünk, Kolozsvártól is tanulhatunk.” Az ellenállási mozgalom sikereket ért el atekintetben is, hogy meg tudta akadályozni néhány oktatási és kulturális intézmény kiürítését (Egyetem, Múzeum Egyesület), továbbá számos kitöltetlen meghagyási engedélyt szerezve, a behívottak nagy részét otthon tudta tartani. Egyben aktívan is fellépett, hogy a németek esetleges rombolásait megakadályozza. Szeptember végétől, Balogh Edgár vezetésével magyar és román demokratákból álló polgárőrséget szerveztek, amely október 10-én, amikor a németek megkezdték a város elhagyását, meg tudta menteni a Dermata gyár berendezését.

Nagyvárad és Kolozsvár elfoglalása után a 2. Ukrán Front az Erdélyben levő német védelem szétzúzására irányuló hadműveletek során a főcsapást középen kellett mérnie, a Nagyvárad—Gyula vonalról északnyugati irányba, Debrecen—Miskolc felé. A németek erdélyi csoportosulásának szétzúzására irányuló támadás összefegyvernemi hadsereggel és négy páncélos csoportosítással indult meg.⁶² Ezért október 13-a után a Nagyváradot elfoglaló szovjet és román csapatok, köztük a Tudor Vladimirescu hadosztály, északnyugati irányban, Debrecen felé törtek előre.

A német hadvezetőség látta a veszélyt, és Debrecent minden áron tartani akarta. Október 18-án a német hadvezetőség azt jelentette, hogy a Debrecent, az Északkeleti Kárpátokban harcoló német seregek déli szárnyának erőd pillérét fenyegető támadást elhárította. Holott másnap a Debrecen felé előrenyomuló szovjet csapatok Berettyóújfalu, Nagylétát, Bagamért és Vámospércset, a Tudor Vladimirescu hadosztály pedig Hosszúpályit, Hencidát, Esztárt és Monostorpályit felszabadítva, Debrecen kapuja előtt álltak.⁶³

Eközben átvágták a Debrecen—Szatmárnémeti vasútvonalat és ezzel Debrecent elszigetelték az Erdélyben harcoló csapatoktól. Még a 19-éről 20-ára virradó éjjel a 2. Ukrán Front lovas és páncélos kötelékek át-

⁶⁰ *Világosság*, 1945. április 11.

⁶¹ *Szenczi L.*: i. m. 40—41. l.

⁶² *Amitrov*: i. m. 17. l.

⁶³ *Világosság*, 1944. október 21 és *Scinteia*, 1945. augusztus 23.

karoló mozdulatával és egyidejű gyalogos arctámadással megkezdődött Debrecen ostroma. Az átkaroló mozdulatokban részt vevő doni és kubáni kozákegységek Hajdúböszörmény alá kerülve, északról támadtak, és a Nagyerdőn át, a Klinika-telepen törtek maguknak utat a Simonyi útra. A gyalogos arctámadásban részt vevő Tudor Vladimirescu és a 3. román hegyivadász hadosztály harcosai dél felől, a repülőtéren át, a vasútállomáson keresztül törtek a város központja felé. Az északról és délről támadó kötelékek „Rákóczi nagy harangjának tövében” találtak. ⁶⁴ Elfoglalták tehát a német védővonal egyik legerősebb bástyáját. Debrecen elfoglalása ugyanis az Erdély északnyugati részében harcoló német védelem teljes összeomlását jelentette. Valóban, ezután a németek megkezdtek csapataik visszavonását Erdélyből. Az Erdélyből kiszoruló 2. magyar hadsereget pedig — miután a nyilasok német parancsnokság alá akarták helyezni — a németek felosztatták s egységeit a német kötelékek közé sorolták. ⁶⁵

Debrecen bevételének nagy hadművelleti jelentőségét tükrözi egyébként az a tény is, hogy ebből az alkalomból a Szovjet Hadsereg legfőbb parancsnoka, Sztálin napiparancsot intézett Malinovszkijhoz, a 2. Ukrán Front parancsnokához: „A 2. Ukrán Hadseregcsoport szovjet csapatai, folytatva előretörésüket — arctámadással és rohammal október 20-án elfoglalták Debrecent, e fontos közlekedési és védelmi pontot Magyarországon. Azok az egységek, amelyek e harcok során kiténtették magukat, köztük a román gyalogos hadosztály is, mától kezdve a Debrecen előnevet viselhetik, és kitüntetésre lesznek felterjesztve.” ⁶⁶

A Debrecen bevételében résztvevő szovjet csapatok további támadási iránya Nyíregyháza volt. Nyíregyháza elfoglalása tudniillik Debrecen után azt jelentette, hogy a németek elvesztették a budapesti és erdélyi csoportosításait összekötő összes fontos támaszpontokat és közlekedési csomópontokat. Ezért, hogy ezt megakadályozzák, a németek Hajdúhadház közelében nagy erőket vontak össze, ellencsapás végrehajtása céljából. Ezeket azonban a szovjet egységek és a Tudor Vladimirescu hadosztály, amely Bocskai kert, Hajdúhadház és Hajdúböszörmény körzetében harcolt, szétszórták. E harcok után a román hadosztályt december 18-áig tartalékkállományba helyezték, ⁶⁷ s így Nyíregyháza október 22-én bekövetkezett elfoglalásában már nem vehettek részt.

A 4. román hadsereg egységei viszont szerepet vállaltak az Erdély felszabadításának befejezését jelentő harcokban. Kolozsvár felől üldözve az ellenséget, áthaladva a Szamos kapuján, október 19-én Máramarosziget, Aknaszlatinát felszabadítva és a Szilágyságban harcolva, ⁶⁸ október 22-én azt a feladatot kapták, hogy nyomuljanak előre Nagykároly

⁶⁴ *Igaz Szó*, 1944. október 24.

⁶⁵ A Szálasi per, 61. l.

⁶⁶ *Scinteia*, 1944. október 23.

⁶⁷ *Scinteia*, 1945. augusztus 23.

⁶⁸ *Scinteia*, 1944. október 20, 22, *Világosság*, 1944. október 21.

felé. A szovjet csapatokkal karöltve részt vettek 25-én Nagymadarász, Nagykaroly, továbbá több mint 100 más helység felszabadításában,⁶⁹ és ezzel — mivel a szovjet haderők még aznap Szatmárnémetit foglalták el — befejezték Erdély felszabadítását, kizorítva onnan a 8. német hadsereget és a 2. magyar hadsereg maradványait.

Sztálinnak Erdély felszabadítása alkalmából Malinovszkijhoz intézett október 26-i napiparancsában fejezte ki elismerését a harcokban résztvevő csapatok magatartása felett. A román főparancsnokság más nap adta hírül, hogy Erdély október 25-én felszabadult.⁷⁰

Ebből az alkalmából a *Graul Nou* beszélgetést folytatott Cambrea őrnaggyal, a Tudor Vladimirescu hadosztály parancsnokával, aki elmondta, hogy hadosztálya az erdélyi hadműveletek során megállotta a helyét, és vérével pecsételte meg a Szovjetunióval kötött szövetséget.⁷¹

Erdély felszabadításával, valamint a Tisza balpartjának október 28-án bekövetkezett elérésével (Csaptól Szolnokig), a magyarországi hadműveletek első szakasza lezárult, s a háború tovább viharzott, immár Magyarország központja felé.

A dél-erdélyi támadásból tehát hadművelet lett a Tiszánál! Hogyan alakult e sorsdöntő idő alatt Magyarország belpolitikai helyzete?

Lakatoséknak időközben sikerült megtudniuk a nyugati hatalmaktól, hogy a fegyverszüneti egyezmény megkötésére vonatkozó tárgyalásaikat a Szovjetunióval kell megkezdeniük, Ezért küldenek egy küldöttséget (tagjai: Faragó Gábor, Teleki Géza, Szentiványi Domokos) Moszkvába, amely október 7-én tárgyalta Molotovval. Október 11-én Horthy megbízottaiként aláírtak egy fegyverszüneti nyilatkozatot, amely Magyarország 1937. december 31-i határait tartja érvényesnek.⁷²

Ezután került sor október 15-e ismert eseményeire. A minisztertanács úgy döntött, hogy fegyverszünetet kér a Szövetséges Hatalmaktól. A rádióban felolvasták Horthy kiáltványát. A németeket és nyilas szövetségeseiket azonban nem érték váratlanul az események — hatalomra juttatták Szálásit. Lakatos, aki nem akart velük szemben ellenállást tanúsítani, 16-án éjjel utasította Lázár altábornagyot, a testőrség parancsnokát, hogy egy puskalövésnek nem szabad eldördülnie. Horthy, elfogott fia szabadonbocsátása fejében elfogadta a németek követeléseit: lemondott, kinevezte Szálásit, és kijelentette, hogy a fegyverszüneti kérelem nem jelent fegyverletételt.⁷³

Az október 15-i kísérlet nem utolsó sorban azért bukott meg, mivel a magyar kormány félt támaszkodni a magyar népre, és arra az ellenállási mozgalomra, amely az elmúlt másfél hónap alatt jelentős erőgya-

⁶⁹ *Világosság*, 1944. október 26, 27.

⁷⁰ *Scinteia*, 1944. október 27.

⁷¹ *Graul Nou*, 1944. október 25.

⁷² *Paál Job—Radó Antal*: A debreceni feltámadás. Debrecen, 1947. 25—26, 33, 34—35, 36. old.

⁷³ *Kállay Gyula*: A magyar függetlenségi mozgalom (1936—1945). Bp. 1948. 258., 259—260. l.

rapodásra tett szert. Ez az erőgyarapodás jutott kifejezésre az újjáalakult MKP széleskörű felvilágosító munkájában, másrészt az újra meginduló Szabad Nép hasábjain kifejtett tevékenységében. A *Szabad Nép*-en, szeptember végi röplapjain és körlevelein keresztül, a Kossuth Rádió hullámhosszán a párt a román példa követésére buzdította a magyar népet. Ezen túl adott a romániai fejleményekről is, és örömmel közölte a demokratikus erők sikereit. Együttal gyakorlati lépéseket is tett a román példa követése érdekében. Kezdeményezésére — az időközben a Nemzeti Paraszt Párttal kibővült — Magyar Front szeptember végén, október elején két memorandumot juttatott el Horthyhoz, amelyekben követelték a demokratikus pártok üldözésének a beszüntetését, a magyar hadsereg átállítását, a fegyverszüneti tárgyalások azonnali megindítását és a koalíciós kormány megalakítását.⁷⁴ A Magyar Front ezen kívül egy október 6-i felhívásában a magyar hadsereg tisztjeinek a figyelmét hívta fel a fegyverszüneti egyezmény megkötésére, arra, hogy egyedül ez menthet meg a teljes pusztulástól, és csak ez biztosíthatja egyenrangúságunkat a környező országok és Európa nemzetei között.⁷⁵ Az ellenállási mozgalom erőgyarapodásával kapcsolatban rá kell még mutatni arra is, hogy ekkor már komoly jelentőségű tüntetéseket vezetett (szeptember 21-én például 2000 diósgyőri munkás háborúellenes mozgalmát)⁷⁶ és fegyveres csoportokat szervezett. Ezeket a tényeket Horthyék sem tudták meg nem történetké tenni, és ezért ők is tanácsosnak tartották az MKP-val való kapcsolatok felvételét. De a néptől való félelmük miatt sem a magyar munkásosztlály, sem a Budapest környékén állomásozó jugszláv munkásszázadok felfegyverzése nem következett be.⁷⁷

Tehát ezért nem lehetett véget vetni — az erdélyi és tiszántúli hadműveletek ideje alatt sem — a németek oldalán folytatott háborúnak, s nem lehetett elérni azt, hogy az ország sorsa a Romániához hasonló fordulatot vegyen, bár a nemzetközi haladó közvélemény is a magyar nép törekvései mellé állt. A *Scinteia* például, hírt adva a magyar nép küzdelméről, megjegyezte: „Egy dolog biztos: Magyarországon a hitlerista terrorszervezet megszárlása utoisó napjait éli. A magyar nép harca, amely a fővárostól 30—40 km-re levő felszabadító Vörös Hadseregre és Román Hadseregre támaszkodik, szabadságot és tisztességes jövőt vív ki a saját maga számára.”⁷⁸

Valóban, ekkor a szovjet és román hadsereg a magyarországi hadműveletek befejező szakaszának a végrehajtására készülődött, és Budapest felé közeledett.

⁷⁴ *Kállay Gyula*: i. m. 253—255. l.

⁷⁵ P. I. I. Röpiratgyűjtemény III. 18/1944/2384/I.

⁷⁶ P. I. I. A. IV. 10/62.

⁷⁷ *Kállay Gy.*: i. m. 256, *Dezesényi M.*: i. m. 145.

⁷⁸ *Scinteia*, 1944. október 18.

3. A magyarországi hadműveletek befejező szakasza

Erdély felszabadítása után, október 28-án az 1. Ukrán Front csapatai, a 2. Ukrán Front jobbszárnya és közepe kiértek Csehszlovákia területére, a balszárnya pedig Magyarországon a Tisza vonalára. Október 29-én a 2. Ukrán Front Csapnál egyesült a 4. Ukrán Front északkeletről előretört csapataival.⁷⁹ Ezzel megteremtődtek a magyarországi hadműveletek második szakaszának az előfeltételei. E hadműveletek befejező szakaszában a 2. Ukrán Front előtt a Tisza—Duna közének és Budapestnek a felszabadítása állott. A Budapest felszabadítására irányuló hadműveletek egyidejűleg — amely a balszárny feladata volt — a középpontnak és a jobbszárnynak a Tiszán átkelve, a Bükk és a Mátra felé kellett előrenyomulni és támogatást nyújtania a Budapest felé irányuló főcsapásnak. E hadműveletek során az 1. román hadsereg erőinek egy része a főcsapás irányában, másik része a Bükk- és Mátra-hegység körüli harcokban, a 4. román hadsereg pedig a Tiszán való átkelésben vett részt.

Vegyük egy kissé részletesebben szemügyre a román csapatok említett tevékenységét, beágyazva azt a hadművelet általános kereteibe.

A támadást október 29-én a 2. Ukrán Front balszárnya kezdte meg. Ebben az 1. román hadsereg azon egységei vettek részt, amelyeket Debrecen körzetének megtisztítása után átcsoportosítottak Csongrád körzetében. Miután nagy tüzéségi és légi előkészítés után áttörték a Tiszánál húzódó védelmet, Tiszazúg és Tiszainoka körzetében átkeltek a Tiszán és Cegléd irányában haladtak. Október 31-én még Kecskemét körzetében harcoltak, november 3-án már áthaladtak Nagykovácsoson és Cegléd keleti körzetébe törtek be, elfoglalva előzőleg Kocsér és más helységeket.⁸⁰ Cegléd november 4-én történt felszabadításával egyidejűleg, a szovjet csapatokkal együttműködve, a 4. román hadsereg egységei közel 100 helységet foglaltak el, köztük Örkényt, Ócsát, Alsódabast, Alsónémedit, Újhartyánt, Dunavecset, a Szolnoktól délre fekvő Tószeget;⁸¹ és elérték a Szolnok—Budapest vasútvonalat.⁸² November 8-án azonban a további előrenyomulást egy erőteljes német ellenlökés tartóztatta fel. A németek ugyanis, hogy megvédelmezzék a Budapesttől délkeletre húzódó külső védelmi gyűrűt, Miskolc körzetéből egy páncélos hadtestet szállítottak Budapest előterébe, amely az előre elkészített állásra támaszkodva, erős ellencsapásokkal újtát állta a szovjet és román csapatok előrenyomulásának.⁸³ Ezért a román vezérkar 9—10-éről szóló közleményei a román csapatok védelmi — mindenekelőtt Jászberény délnyugati körzetében folytatott — harcairól adtak hírt.⁸⁴

⁷⁹ *Nemes Dezső*: Magyarország felszabadulása. Bp. 1955. 98—99.

⁸⁰ *Scinteia*, 1944. november 3, 4, 5.

⁸¹ *Világosság*, 1944. november 5.

⁸² *Scinteia*, 1944. november 7.

⁸³ *Amitrov*: i. m. 20. 1.

⁸⁴ *Scinteia*, 1944. november 12, 14.

November 11-én azonban a 2. Ukrán Front gyorsan mozgó csapatainak nagyerejű támadása megtöri az ellenállást, és a november 30-ig terjedő napok során a szovjet és román csapatok teljesen megközelítették Budapestet. Ebben az időszakban az 1. román hadsereg egységei 15-én elfoglalták Tápiószűly, Kóka, Tápiószáp, 18-án Valkó és más helységeket.⁸⁵ Az ellenállás leküzdésében, ezekben a kemény harcokban különösen N. Sava tábornok parancsnoksága alatt álló hadtest 9. lovas és 2—9. tüzérségi hadosztályai fejtettek ki nagy erőfeszítéseket.⁸⁶ Ezekkel a november 30-ig bekövetkezett harcokkal a Budapestért folyó harcok első szakasza lezárult.⁸⁷ Ebből az alkalomból a kolozsvári *Világosság* című lapban Balogh Edgár az északerdélyi demokrátaik érzelmeit tolmácsolta. „A Budapest felé közeledő román csapatok — írta — történelmi elégtételre készülnek. Elégtételt akarnak és fognak adni 1919-ben elkövetett végzetes tévedéseikért. A román csapatok szőgyenfoltozkat mosnak le nemzetük becsületéről, és megszerzik népük számára a német járom alól egyaránt felszabaduló magyar nép szeretetét és háláját.”⁸⁸

December elsejétől megkezdődött Budapest körülkerítése. Az ezekben az akciókban részvevő 1. román hadsereg egységei december 10-én Tápiószentgyörgyöt foglalták el, 12-én, nehéz terepen harcolva, a Gödöllő környéki erdős dombvidéken törték meg az ellenállást, eljutva a Gödöllő—Budapest vasútvonal közelébe, és másnap a 97. román gyalogos ezred szuronyrohammal elfoglalta Isaszeget.⁸⁹ Amíg ezekben a harcokban a 7. román hadtest jeleskedett, addig december 12-től 28-ig N. Sava tábornok hadtestének 9. lovas, 2. és 9. tüzérségi hadosztálya Budapest második védelmi övezetének a bevételéért küzdött sikeresen.⁹⁰ December végére Budapest bekerítése teljessé vált, január elsején megkezdődött a küzdelem a főváros bevételéért.

Miközben az 1. román hadsereg jelentősebb erői a Budapest bevételére irányuló hadműveletek során a 2. Ukrán Front balszárnyán a már említett főcsapás harcaiban vettek részt, addig erőinek többi része a középpontban helyezkedett el. Az 1. román hadsereg hegyivadász egységeit az erdélyi és tiszántúli hadműveletek befejezése után Tiszacsegére irányították. Miután október 29-én a 2. Ukrán Front támadása a balszárnyon kibontakozott, a front többi része is fokozatosan mozgásba jött. November 4-én az 1. román hadsereg Tiszacsegénél állást foglaló hegyivadász egységei bátor akciók révén hidfőállást létesítettek a Tisza jobbpartján.⁹¹ November 7—9-e között megtörtént az átkelés a Tiszán, és a román csapatok folytatták támadásukat a Bükk-hegység irányá-

⁸⁵ *Scinteia*, 1944. november 18, 22, 23, 23, december 3.

⁸⁶ *Scinteia*, 1945. február 16.

⁸⁷ *Zentai Gyula*: Budapest felszabadítása. *Hadtörténelmi Közlemények*. 1955. 1. sz. 34. 1.

⁸⁸ *Világosság*, 1944. december 3.

⁸⁹ *Scinteia*, 1944. december 12, 14, 15.

⁹⁰ *Scinteia*, 1945. február 16.

⁹¹ *Scinteia*, 1944. november 7.

ban.⁹² A román hegyivadászok november 26-án már a Bükk-hegységben, Miskolctól délnyugatra harcoltak, december elsején pedig jelentékeny magassági pontokat foglaltak el.⁹³ Ily módon elősegítették a 2. Ukrán Front jobbszárnyán folyó támadást, és szerepük volt abban, hogy december 3-án sikerült elfoglalni Miskolcot.

Miskolc elfoglalásával megszűnt annak a lehetősége, hogy a Budapesten ellenálló német csapatokat az Erdős Kárpátokban harcoló egységek megsejthessék. Miskolc elfoglalásának a jelentőségét tükrözi egyébként az a tény is, hogy a Szovjet Hadsereg Legfelsőbb Parancsnoksága erről külön napiparancsában is megemlékezett.⁹⁴ Miskolc felszabadítása után 10 nappal, azaz 13-án a szinte lépésben haladó, a Bükk-hegységben harcoló 2. román hegyivadász hadosztály harcosai elfoglalták Újhatút és Lillafüredet, december 19-én pedig a 3. román hegyivadász hadosztály négy zászlóalj erővel, viszontagságos időjárási viszonyok közepette, harcolva áttört a Bükk-hegység magaslatain és átkelt a Szilvás-patak völgyén.⁹⁵

A Bükkben folyó harcok december 22-én befejezésükhöz közeledtek. December 22-én felszabadítják Borsodnádásdot,⁹⁶ és még 20 helységet, de 26-án már csehszlovák földre lépnek.

Időközben a Mátra-hegységben is heves harcok törtek ki. Itt harcol december 18-tól a Tudor Vladimirescu hadosztály is. Erdemes megjegyezni, hogy a hadosztályra a korabeli demokratikus magyar sajtó is felfigyel. „A romániai magyarok és románok — írja a Dél-Magyarország — egyaránt harcolnak ebben a hadosztályban a fasiszta elnyomók ellen, az orosz seregek oldalán. A Tudor Vladimirescu hadosztályban ugyanúgy harcolnak azok a magyar fiúk, akik a bécsi döntés után Dél-Erdélyben éltek, s akiket a német elnyomás hurcolt arra a vágóhídra, amelyre a román testvéreiket is hajtották.”⁹⁷

E hadosztály foglalta el december 21-én Parádót, 22-én Mátraballát, 23-án Nádújfalut, 24-én Mátraszelét, és ezzel elérte Salgótarját.⁹⁸ A Salgótarjánért vívott harc a hadosztály utolsó jelentősebb, magyar területen végrehajtott fegyverténye volt. A városért december 25-én kezdődött meg a küzdelem, amely a hadosztálynak meglehetősen sok véráldozatába került. Néhány hónappal később, 1945. május 23-án, amikor a hadosztályt a Vörös Zászlórenddel tüntették ki, Terentiev szovjet tábornok, a 2. Ukrán Front parancsnokának köszönetét fejezte ki a bátor román harcosoknak, kijelentette, hogy Salgótarján 26-án bekövetkezett

⁹² Gh. Nițu: *i. m.* 58. 1.

⁹³ *Scinteia*, 1944. november 26, december 3.

⁹⁴ *Dél-Magyarország*, 1944. december 6.

⁹⁵ *Scinteia*, 1944. december 7, 15, 21.

⁹⁶ *Scinteia*, 1944. december 24., Nițu: *i. m.* 59.

⁹⁷ *Dél-Magyarország*, 1944. december 3.

⁹⁸ *Scinteia*, 1945. január 10, augusztus 23.

elfoglalásához a Tudor Vladimirescu hadosztály nagymértékben hozzájárult, elsőnek hatolva be a város utcáiba.⁹⁹

A város elfoglalása után a hadosztály egységei magyar területen még néhány helységet foglaltak el, majd december utolsó napjaiban átlépték a magyar—csehszlovák határt.¹⁰⁰

És mit csinált ez idő alatt a 4. román hadsereg, amely az erdélyi és a tiszántúli hadműveletek végrehajtása során a 2. Ukrán Front jobbszárnyán helyezkedett el? Nagykároly és Szatmárnémeti elfoglalása után, október 26-án behatolt Magyarország területére és a Tisza felé tört előre. Ennek során október 28-án egységei elfoglalták Nagydobos, Pusztadobos, 29-én Papos, Ór, Kántorjánosi, 31-én Gyulaháza, Nyírkársz, Petneháza, Ramocsaháza helységeket és november 1-én Csap és Tokaj déli része között elérték teljes hosszúságában a Tiszát.¹⁰¹ November 6-ig helyi harcokat folytattak a Tisza déli partján levő ellenállási gócek felszámolása és a Tiszán való átkelés előkészítése céljából. Eközben felszabadították Ibrányt, Vencsellőt, Rakamazt, és más községeket.¹⁰² November 4-ére, a román Vezérkar közleménye szerint befejeződött a Tisza déli partvidékének a megtisztítása, és 6-án megkezdték az átkelést.¹⁰³

Az átkelés kierőszoakolása során a legnagyobb harcok a tiszalöki és a tokaji hídfőnél bontakoztak ki, amelyek eredményeként november 15-ére sikerült elfoglalt területeiket kiterjeszteni.¹⁰⁴ Másnap Tokajtól délnyugatra fejlődtek ki heves harcok, amelyek előbb Tiszaladány, majd 22-én Tokaj elfoglalásához vezettek.¹⁰⁵ Mialatt a 4. román hadsereg 11. tüzér hadosztálya 22-én elfoglalta Tokajt, és 23-án a tokaji magaslatot, más egységei Tokajtól északnyugatra törtek előre, és nyertek tért Mezőzombor, Lebesbénye és Majospusztá 24-én történt elfoglalásával.¹⁰⁶

Visszaverve egy német támadást, 27-én a román csapatok ellentámadásba mentek át, és 30-án elfoglalták Bekecsét (ma Szerencs), Megyaszót és más helységeket.¹⁰⁷ Miközben Tokaj elfoglalása után a 4. román hadsereg egységeinek egy része Tokajtól északnyugati irányban támadott addig lovassági csoportjai Tokajtól keletre 28-án Viss, Zalkod, Kenézlő, Cigánd, Láca és más helységeket felszabadítva, a németek ellenállását leküzdve, elérték a Bodrogot.¹⁰⁸ A tiszai átkelés biztosításáért, a tokaji és tiszalöki hídfőállás kiszélesítéséért vívott harcok tehát, nagy

⁹⁹ *Scinteia*, 1945. január 16, május 23, *Graiu Nou*, 1945. máj. 21.

¹⁰⁰ *Scinteia*, 1945. január 7, augusztus 23.

¹⁰¹ *Scinteia*, 1944. október 29, 31, nov. 3, 4.

¹⁰² *Scinteia*, 1944. nov. 5.

¹⁰³ *Scinteia*, 1944. nov. 7, 10.

¹⁰⁴ *Scinteia*, 1944. nov. 9, 17.

¹⁰⁵ *Scinteia*, 1944. nov. 18, 22, 23.

¹⁰⁶ *Scinteia*, 1944. nov. 25, 26.

¹⁰⁷ *Scinteia*, 1944. nov. 28, 29, december 2.

¹⁰⁸ *Scinteia*, 1944. nov. 29, december 1.

véraldozatok árán sikerre vezettek. November 28-án a román csapatok mindenütt átkeltek a folyón. A Tiszán való átkelés alkalmából, eddig nyújtott teljesítményéért Malinovszkij marsall december 7-én köszönetét fejezte ki a 4. román hadseregnek. „Köszönetemet fejezem ki Önnek — írta a hadseregpáncsnoknak —, és az Ön vezetése alatt álló 4. román hadsereg egységeinek a harci parancsok lelkiismeretes végrehajtásáért... Kívánok még nagyobb sikereket a német bitorklók megsemmisítéséért, és szabadságszerető népek győzelméért vívandó további harcaikhoz.”¹⁰⁹

A tiszai átkelés után a 4. román hadsereg egységeinek egy része a Bodrogi völgybe vonult elő. Másik része pedig a Hernád völgyében nyomult előre. Ezek a csapatok — bár kisebb ellenállást kellett leküzdeniük — közvetve mégis elősegítették Miskolcnak december 3-án a szovjet csapatok által történt elfoglalását.¹¹⁰ December 13-án pedig ők szabadították fel Lak, Halmaj és Szerencs, 14-én Csobád, Bodrogkeresztúr, Rásonysápberencs, And, Monak, Mád, 15-én Beret, Bakta és más helységeket. A Halmaj elfoglalásáért vívott harcokért a román Vezérkar közleménye a 4. dorobanți ezredet dicsérte meg.¹¹¹ E harcokkal egyidejűleg, a Hernád völgyétől keletebbre, a 4. román hadsereg lovas kötelékei kiterőszakolták az átkelést a Bodrogon és észak felé előretörve, elfoglalták Tolcsvát. Ezzel a 4. román hadsereg magyarországi tevékenységének befejezéséhez közeledett. December 16-án még elfoglalták Abaújszántót, Fájt, Alsógagyot, 17-én ötven helységet hódítottak meg, 18-án Kékedet, Abaújt, Telkibányát, Hidasnémetit, és 19-én elérték a magyar–szlovák határt.¹¹² Így tehát a 4. román hadsereg december 20-ától már Csehszlovákia területén harcolt.

Eképpen segítették elő a 2. Ukrán Front középpontjában és jobbszárnyán harcoló román csapatok a Budapest irányában kibontakozó főcsapás sikerét, amelynek végső mozzanata: a Budapest birtokbavételéért folyó harc 1945. január elsején indult meg.

A Budapest erőrendszereinek leküzdésében az 1. román hadsereg katonái vettek részt, akik a szovjet csapatok oldalán lépésről lépésre, házról házra haladtak előre. A Budapest peremvárosait elfoglaló utcai harcok során, január 5-én a román vezérkar közleményei szerint, különösen az olténiai tüzérezred tűnt ki.¹¹³ Miközben a Nemzetőr haditudósítói a Budapest utcáin harcoló „áruló román” csapatok próbálkozásainak közeli kudarcáról cikkeztek, addig ők egyre nagyobb tért hódítottak. Január 8-án, szovjet egységekkel együtt a Főpostát, 9-én a németek

¹⁰⁹ *Graul Nou*, 1945. január 15.

¹¹⁰ *Scinteia*, 1944. december 3, 4, 14.

¹¹¹ *Scinteia*, 1944. december 15, 16, 17.

¹¹² *Scinteia*, 1944. december 18, 20, *Világosság*, 1944. dec. 20

¹¹³ *Scinteia*, 1945. jan. 7, febr. 16.

szükségrepülőterét, a Lóversenyteret foglalták el,¹¹⁴ 10-én pedig részt vettek Obuda megtisztításában. „Az óbudai szigeten 500 jugoszláv és lengyel munkás — akiket a németek tartottak táborban — visszakapta szabadságát — írta a harcok egyik részvevője. — A szögesdrót mögött, elcsigázva az éhségtől és az erejüket meghaladó munkától, e kimerült emberek örömben könnyezve fogadták felszabadítóikat. Ujjongó, vivát, és zsvio, hangzott a sziget felől, elfojtva a távolodó harci zajt.”¹¹⁵ A román Vezérkar, e harcokban tanúsított teljesítményéért Ion Davidescu őrnagy és Gherghișor Marin százados zászlóalját emelte ki.¹¹⁶ A további napok harci eseményeiből a román csapatok teljesítménye közé számítható a Keleti Pályaudvar 14-én bekövetkezett elfoglalása.¹¹⁷ Másnap pedig, 15-én, a budapesti harcokban részt vevő 1. román hadsereg egységeit hadműveleti okokból kivonták a harcból, és 25-én már nem magyar területen folytatták tovább tevékenységüket.¹¹⁸ A román csapatok e sorrendben utolsó harci akciójáról írva, állapította meg a kolozsvári Világosság: „Budapest utcáin a fasizmus ellen a magyar szabadságért és függetlenségéért is kiontott román testvéreink vére bizonyára eggyé kovácsolja a két jobb sorsra érdemes nép boldog jövőbe vetett hitét és harcos akaratát.”¹¹⁹

Azok a hangok, amelyek Budapest felszabadított körzeteiben szinte e harcokkal egy időben magyar részről elhangzottak, ugyanezeket a gondolatokat fejezték ki. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front január 19-én megjelenő budapesti napilapja, megállapítva, hogy Románia után Magyarország is felszabadult, fogadalmat is tett: „A magyar nép élni akar ezzel a joggal és szabadsággal. Vissza akarja szerezni helyét a szabadságszerető népek családjában. Azt kívánja, arra törekszik, hogy ismét úgy beszéljenek róla, mint 48-ban, amikor a szabadságért hullatta véréét, nem a zsarnokságért. Most is, mint akkor, harcba száll a magyar nép, szent németellenes harcba, és vére hullatásával bizonyítja be, hogy méltó a szabadságszerető népek testvéri bizalmára.”¹²⁰

Azok a változások, amelyek e harcok idején a két ország politikai életében megindultak, sejtetni engedték, hogy a fenti célkitűzések realizálásának valóságos társadalmi alapjai támadtak. Debrecenben ugyanis összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelynek első ülésén, december 21-én már egy új külpolitikai program körvonalai bontakoztak ki: „Igenis szükség van arra, hogy egyszersmindenkora szakítsunk a sovíniszta, imperialista politikával — mondotta Révai József. — Rá kell térni végre a magyar nemzeti külpolitikára. Szakítanunk kell azzal a reakciós ma-

¹¹⁴ *Scînteia*, 1945. január 10.

¹¹⁵ *Szmirnov*: *Harcunk Budapestért*. Bp. 47. l.

¹¹⁶ *Scînteia*, 1945. január 13.

¹¹⁷ *Scînteia*, 1945. január 16.

¹¹⁸ *Gh. Nițu*: *i. m.* 59. l.

¹¹⁹ *Világosság*, 1945. január 14.

¹²⁰ *Szabadság*, 1945. január 19.

gyar nagyzási mániával, amelynek szószólói azt hirdették, hogy nekünk, kis 11 milliós népnek uralkodnunk kell a Duna-medencében, hogy csak mi vagyunk itt hivatottak államalkotásra, rajtunk kívül senki más... Ezek helyett a reakciós, sovinizta, úgynevezett nagymagyar ábrándok helyett végre a magyar nemzeti állam megszilárdítására kell vennünk az irányt, a szomszéd népekkel való békesség és barátság révén. Ez a külpolitika az egyetlen magyar függetlenségi külpolitika, ez volt Kossuth külpolitikája.”¹²¹

A Nemzetgyűlésen megválasztott Ideiglenes Nemzeti Kormány másnapi nyilatkozata is kijelentette: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány minden igyekezete oda irányul, hogy jószomszédi viszonyt és szoros együttműködést teremtsen az összes környező országokkal.” Az Ideiglenes Nemzeti Kormány bejelentette még, hogy csatlakozik a Szövetséges Hatalmakhoz, és hadat üzen Németországnak. Az 1945. január 20-án Magyarországgal megkötött fegyverszüneti egyezmény, amelyet Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormányainak megbízásából K. I. Vorosilov írt alá, jóváhagyta az Ideiglenes Nemzeti Kormány említett elhatározását, és Magyarország 1938-as határait ismerte el.

Ugyanekkor Románia életében is jelentős változások zajlottak le. Az RKP körül tömörült demokratikus erők, amelyek 1944. szeptember 23-án megalakították az Országos Demokrata Arcvonalat,¹²² a párt javasolta program alapján a demokratikus kormány létrehozásáért, a földreformért, a fegyverszüneti egyezmény betartásáért,¹²³ a Németország elleni harc megszervezéséért, a népellenes és faji törvények hatálytalánításáért, s a nemzetiségek jogegyenlőségéért indultak harcba. Eközben az ország demokratikus fejlődését gátló reakciós és sovinizta erőkkel kellett meg-

¹²¹ Az 1944. évi december 21-ére Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. 26–27. l.

¹²² Tagjai: A két munkáspárt, a Groza Péter vezetése alatt álló Ekés Front, a romániai dolgozó magyarság demokratikus szervezete, a MADOSZ, a Liberális Párt Tătărescu vezetése alatt álló csoportja, a Nemzeti Paraszt Párt egy töredéke és a szakszervezetek.

¹²³ A román fegyverszüneti egyezmény, amelyet 1944. szeptember 12-én Anglia, az Egyesült Államok, a Szovjetunió kormányainak megbízásából Malinovszkij írt alá, kötelezővé teszi Románia számára a területén tartózkodó német és magyar csapatok lefegyverzését és internálását, továbbá a német és magyar állampolgárok internálását, a faji törvények hatályon kívül való helyezését. Együttal az egyezmény 19. pontja kimondta: „A Szövetséges Kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik, és egyetértenek azzal, hogy a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része), adassék vissza Romániának, s a Szovjet Kormány hozzájárul, hogy ebből a célból a szovjet csapatok Romániával közös katonai hadműveletekben vegyenek részt Németország és Magyarország ellen.” (A *Munkások és Földművesek Naptára 1945* című kiadványban közölt szöveg szerint. Kolozsvár, 1945. 136. l.)

küzdeniük.¹²⁴ A néptömegek reális szükségleteit kifejező programjuk egyre szélesebb köröket befolyásolt, és előbb Sănătescu, majd Rădescu reakciós kormányát megbuktatva, 1945. március 6-án hatalomra juttatták Groza Péter demokratikus kormányát. A demokratikus erők kormánya programjába iktatta a nemzetiségek jogainak a biztosítását, és erről a szándékáról 1945. március 14-én Kolozsvárott, Erdély egybegyűlt népeinek képviselői előtt is hitet tett. Ugyanígy a Magyarország és Románia közötti jószomszédi viszony megeremelését kifejező külpolitikáját is meghirdette.

E program és az Ideiglenes Kormány nyilatkozata valóra váltásának a tárgyalása azonban már túllépi dolgozatunk kereteit.

¹²⁴ A román sovínisztaák által kezdeményezett legsúlyosabb atrocitások az ún. Maniu Gárdák nevéhez fűződnek. Ezeket a szovjet és román csapatok után küldték Erdélybe, „rendfenntartás” céljából, ahol is e terrorcsapatok szörnyű vérengzést hajtottak végre — élvezvén a reakciós kormány apparátusának a támogatását —, Csikszentdomokos, Tenke, Gyanta, Szárazajta magyar lakossága között. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ezek után, 1944 novemberében visszarendelte Észak-Erdélyből a reakciós román közigazgatást. Ezzel Erdélyt 1944 novemberétől a magyar s román tömegek demokratikus intézményei irányították 1945 március 8-ig, amikor is a Szovjetunió kormánya az új demokratikus román kormány kérésére hozzájárult a román közigazgatás bevezetéséhez Észak-Erdélyben.